

AKAYEV SONRASI DÖNEMDE KIRGIZİSTAN DIŞ POLİTİKASI

Mustafa Kemal ÖZTOPAL

Doktora Öğrencisi; Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
mustafaoztopal@gmail.com

Özet

1991 tarihinde SSCB'den bağımsızlığını ilan eden beş Türkistan devletinden (Kazakistan, Türkmenistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan) birisi olan Kırgızistan, geçen otuz yıllık sürede bir taraftan iç siyasal istikrarı sağlamaya çalışmış, diğer taraftan ise bağımsız bir dış politikanın oluşturma-bilmesi için uğraş vermiştir. Bu süre zarfında bölgesel konuların yanı sıra küresel güçlerin bölgede artan ilgileri, Kırgızistan dış politikasının yapım sürecini doğrudan etkilemiş ve hatta kimi zaman bağımsız bir Kırgızistan dış politikasının oluşmasına engel teşkil etmiştir. Kimi dönem bölgesel meselelere öncelik veren, kimi zaman Rusya tesir dairesine daha fazla giren ve kimi zaman da ABD ve Çin ile daha yakın ilişki içerisinde olan Kırgızistan, bağımsızlığından bu yana ağırlıklı olarak tüm bu aktörler arasında denge siyasetine dayalı bir dış politika yürütmektedir. Bağımsızlığını ilan etmesinin üzerinden geçen otuz yıllık süre boyunca oluşturulmaya çalışılan bağımsız Kırgızistan dış politikasının ele alındığı bu çalışma, ilk Cumhurbaşkanı Askar Akayev'den başlayarak her dönemin dış politik gelişmelerine ve bunların analizine yoğunlaşmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kırgızistan, Dış Politika, Türkistan, Rusya, ABD, Çin.

Abstract

Kyrgyzstan, one of the five Turkestan states (Kazakhstan, Turkmenistan, Kyrgyzstan, Uzbekistan, Tajikistan) that declared its independence from the USSR in 1991, tried to maintain internal political stability in the last thirty years, and tried to establish an independent foreign policy. During this period, the increasing interest of global powers in the region, as well as regional issues, directly

affected the construction process of Kyrgyzstan's foreign policy and even sometimes prevented the formation of an independent foreign policy. Kyrgyzstan, which sometimes prioritizes regional issues, sometimes enters to the Russian area of influence more and sometimes has closer relations with the USA and China, has been conducting a foreign policy based mainly on a balanced policy among all these actors since its independence. This study, which deals with the foreign policy of independent Kyrgyzstan, which has been trying to be formed during the thirty years since its declaration of independence, focuses on the foreign policy developments of each period and their analysis, beginning with the first President Askar Akayev.

Keywords: Kyrgyzstan, Foreign Policy, Turkestan, Russia, U.S.A, China

Giriş

Kaşgarlı Mahmud'un "Türklerden bir boy" olarak nitelendirdiği Kırgız adı Köktürk metinlerinde *Kırkız*, Tibet ve Hoten metinlerinde *Gir-kis* ve Bizans tarihinde *Kherkhis* olarak yer almıştır (Gömeç 2018: 129). Uzun bir süre göçebe şekilde yaşayan Kırgızlar dönem dönem kendi devletlerini kurmuş olsalar da Köktürkler, Uygurlar, Çingizliler, Moğollar ve Hokand gibi devletlerin altında varlık göstermiştir. Şubat 1876'da Çarlık Rusya'nın emperyalist yayılma politikası sonucu Hokand'ı işgal etmesiyle Rus hâkimiyetine giren Kırgızlar, bu tarih itibarıyla Fergana Eyaleti adı altında Rusya'nın Türkistan Genel Valiliğine bağlanmıştır (Keserci 2020: 206). Daha sonra Çarlık Rusya'nın yerine kurulan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) bayrağı altında Kırgızistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (Kırgızistan SSC) adıyla 1991'in sonlarına kadar yaklaşık yetmiş yıl varlık göstermeye devam etmiş ve 31 Ağustos 1991 tarihinde SSCB'den bağımsızlığını ilan ederek bağımsız bir devlet olarak uluslararası sistemde yer almaya başlamıştır.

SSCB'nin dağılması sonrası bağımsızlıklarını kazanan Türkistan (Orta Asya) devletlerinden birisi olan Kırgızistan, diğer Türkistan devletlerine nazaran birçok dezavantaja sahiptir. Kırgızistan,

bulunduğu coğrafi konum itibariyle denize kıyıdaş olmayan ve diğer bölge devletlerinin aksine hidrokarbon fakiri bir ülkedir. Bu durum diğer bölge devletlerine kıyasla Kırgızistan ekonomisinin muhtelif ekonomik göstergeler açısından oldukça geri bir durumda olmasını beraberinde getirmektedir. Birçoğu SSCB döneminden miras kalan sınır sorunları, sınır komşularının fazlalığı nedeniyle Kırgızistan'da daha fazla görülmektedir. Sınır sorunlarına ek olarak Kırgızistan'ın bölgedeki en önemli su kaynaklarına ev sahipliği yapması Kırgızistan'ı bölgenin önemli bir su havzası yapmakla birlikte, bu kaynakların yönetimi konusu bağımsızlıktan bu yana bölge devletleriyle ilişkilerinde başlıca bir sorun olarak süregelmiştir. Rusya'nın Kırgızistan başta olmak üzere bölgedeki geleneksel etkisi, ABD'nin 2001 sonrası uluslararası terörizmle mücadele başlığı altında Kırgızistan'ı bir üs olarak kullanması temelinde bölgedeki varlığının artması ve Çin'e olan sınır komşuluğundan hareketle Çin'in Kırgızistan'ı bir pazar ve enerji nakil güzergâhı olarak değerlendirmesi, Kırgızistan'ı küresel güçlerin bir mücadele alanı haline getirmiştir.

Askar Akayev sonrası Kırgızistan dış politikasının inceleneceği bu çalışmada ilk olarak Kırgızistan dış politikasını belirleyen ve etkileyen unsurlar detaylı bir şekilde ele alınacak, ardından analize konu dönemde yaşanan gelişmeler ışığında Kırgızistan dış politikası değerlendirilecektir.

Kırgızistan Dış Politikasını Belirleyen Unsurlar

Bir devletin dış politika analizini yapabilmek, o devletin dış politikasını belirleyen ve etkileyen unsurların belirlenmesi ile mümkün olabilir. Bu anlamda Kırgızistan dış politikasını ele almadan önce, Kırgızistan dış politikasını belirleyen ve etkileyen unsurları ortaya koymak gerekir. Bunlar; coğrafya /jeopolitik ve demografi, büyük güçlerin Kırgızistan'da nüfuz kurma arayışları, bölge devletleriyle ilişkiler ve su kaynaklarının yönetimi olarak sayılabilir.

Kırgızistan Jeopolitiği ve Demografik Yapısı

199.951 km² yüzölçümüne sahip olan Kırgızistan kuzey ve kuzeybatıda Kazakistan, batıda Özbekistan, güney ve güneybatıda Tacikistan, doğu ve güneydoğuda ise Çin ile komşudur (Gürbüz 2011: 420). Kırgızistan'ın Çin ile olan sınırı, Uygur Türklerinin yaşadığı Doğu Türkistan'dan (Sincan Uygur Özerk Bölgesi) başlamaktadır. Bu durum Kırgızistan jeopolitiğinde Çin'i doğrudan bir aktör haline getirmektedir. Her ne kadar sınırdaş olmasa da Kırgızistan Afganistan'a oldukça yakın bir coğrafyada yer almakta ve bu yakınlık Kırgızistan jeopolitiğini bu ülkedeki siyasal gelişmelere de duyarlı hale getirmektedir.

Kırgızistan jeopolitiğinin bir diğer önemli unsuru, bölgenin en verimli topraklarına sahip olan, bazı bölgeleri radikal örgütlere barınma ve faaliyet imkânı sunan Fergana Vadisi'nin bir kısmının bu ülkede olmasıdır. Fergana Vadisi, aynı zamanda Kırgızistan ve Özbekistan arasındaki sorunların en önemli nedenlerinden birisi durumundadır. Vadinin uzantısında ve bugün Kırgızistan sınırları içerisinde yer alan Oş ve Celalabad şehirleri, sahip olduğu Özbek nüfus çoğunluğu ile ön plana çıkmaktadır. Bu durum söz konusu şehirlerde (bu şehirler Kırgızistan'ın güney bölgesinin en büyük iki şehridir) Özbek nüfusun her manada etkili olmasını beraberinde getirmekte ve aynı soydan olan bu iki toplum arasında zaman zaman sorunların yaşanmasına neden olmaktadır (Kodaman vd. 2014: 216).

Kırgızistan'ı jeopolitik açıdan önemli kılan hususlardan bir diğeri bölgenin en değerli su kaynaklarına ev sahipliği yapmasıdır. Türk tarihi açısından önemli olan Mâverâünnehir'i çevreleyen Amuderya (Ceyhun) ve Siriderya (Seyhun) nehirlerinden Siriderya, büyük oranda Kırgızistan'dan beslenmekte ve Kırgızistan topraklarından akmaktadır. Siriderya'yı besleyen en büyük kollar Kırgızistan'daki Karaderya ve Narın'dır. Bu durum Kırgızistan'ı Türkistan devletleri içerisinde yukarı havza ülkesi konumuna getirmekte böylece güney ve batı komşularıyla ilişkilerinde kritik konulardan birini oluşturmaktadır. Siriderya'nın Fergana Vadisi'nden geçiyor olması, zaten

sorunlu olan vadi üzerinde bir başka konu olarak karşımıza çıkmaktadır (Demirci 2011: 49).

Kırgızistan'ın mevcut nüfusu 2020 yılı rakamlarına göre 6.524.195'tir (Kyrgyzstan Demographics). Nüfusun etnik gruplara göre dağılımı ise %73,5 Kırgız, %14,7 Özbek, %5,5 Rus, %1,1 Dungan ve %5,2 diğer etnik gruplar (Uygur, Kazak, Tacik, Ahıskalı, Ukraynalı, Koreli, Çinli ve Alman) şeklindedir (Kyrgyzstan Ethnic Groups). Bunlardan Özbekler yoğun olarak ülkenin güneyinde yer alan Oş ve Celalabad şehirlerinde yaşarken Ruslar ağırlıklı olarak başkent Bişkek ve çevresindeki şehirlerde yaşamaktadırlar. Rusya dışındaki etnik Ruslar'ın Rus dış politikasında bir unsur olarak değerlendirildiği bilinen bir husustur. Bunun Kırgızistan bakımından da anlamlı bir etken olduğu çıkarımı yapılabilir. Ayrıca, Kırgızistan'ın güneyindeki büyük Özbek toplumu, bölgenin en önemli ülkelerinden olan Özbekistan'la ilişkilerde göz önünde tutulması gereken bir etkidir.

Büyük Güçler ve Kırgızistan

Kırgızistan'ın da içerisinde yer aldığı Türkistan eski tarihlerden bu yana büyük güçler arasında bir rekabet sahası olmuştur. Bu rekabet 19. yüzyılda *Büyük Oyun* adı altında Türkistan'a doğru genişleyen Rusya ile Hindistan'da varlığını devam ettirmeye çalışan Büyük Britanya arasında iken, günümüzde Rusya, ABD, İran ve Çin arasında süren bir mücadele olarak revize edilmiş durumdadır (Güdül vd. 2020:19). Türkistan'da büyük güçler arasındaki mücadeleye konu/hedef olan devletler arasında Kırgızistan bilhassa jeopolitik konumu nedeniyle öne çıkmaktadır.

Rusya

Bölgedeki birçok devletin aksine Kırgızistan başta hidrokarbon olmak üzere yer altı kaynakları bakımından fakir olarak nitelendirilebilecek bir ülkedir. Bununla birlikte sanayi de diğer devletlere nazaran daha az gelişmiş durumdadır. Bu durum, bağımsızlığından sonra Kırgızistan'ın diğer devletlere nazaran Rusya'ya daha fazla yakınlaşmasına neden olmuştur (Özgün vd. 2011: 46). Kırgızistan ile

Rusya arasındaki ilişki ağırlıklı olarak güvenlik ve askeri-siyasi işbirliği üzerine kuruludur. İki devlet, hem Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü (KGAÖ) hem Şangay İşbirliği Örgütü'nde (ŞİÖ) kurucu üyedirler. Kırgızistan'ın bağımsızlığından bu yana içinde bulunduğu ekonomik güçsüzlük, ülkenin güvenliği ve toprak bütünlüğünün korunması gibi faktörler Rusya'ya yakın olunmasını beraberinde getirmiştir (Bozkurt 2013: 6). Rusya'nın Kırgızistan'daki öncelikleri iki başlıkta toplanabilir: Bunlardan ilki bölgede faal durumda olan radikal terör hareketlerinin Rusya'ya yayılmasının önlenmesi ve ikincisi 2001 sonrasında ABD'nin artan nüfuzuna karşı bölgedeki çıkarlarını korumak. Bu bağlamda Rusya'nın Kırgızistan'da Kant Askeri Üssü'nü açması ve buna karşılık ABD'ye ait Manas Askeri Üssü'nün Rusya baskısıyla kapatılması, Kırgızistan'da devam eden Rusya etkisinin en önemli örneklerindedir.

ABD

11 Eylül 2001'den sonra başlatılan Afganistan müdahalesi ile birlikte genelde Türkistan özelde ise Kırgızistan jeopolitiği yeni bir anlam kazanmıştır. Bu çerçevede ABD'nin bu tarihe kadar bölgeye yönelik politikası *bekle-gör* şeklinde iken, 2001 sonrası bölgenin ABD dış politikasında daha fazla yer tuttuğu görülmektedir. Bilhassa sahip oldukları coğrafi konum sebebiyle Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan ABD'nin 2001 sonrası Türkistan politikasında son derece görünür hale gelmişlerdir. Bu bağlamda Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'te yer alan Manas Hava Üssü faaliyete geçmiş ve Kırgızistan'a 3000 ABD askeri yerleştirilmiştir. Ayrıca ABD tarafından Kırgızistan'ın içerisinde yer aldığı bu üç ülkeye yapılan yardımlar bir önceki yıla göre iki katına çıkarılmıştır (Erhan 2004: 143). 2003 yılında Özbekistan'da açılan Karşı Hanabad Askeri Üssü'nün 2005 yılında kapatılmasıyla Kırgızistan'daki Manas Askeri Üssü, ABD'nin Türkistan'daki varlığı açısından hayati önem taşımaya başlamıştır. Aynı yıl Kırgızistan'da meydana gelen Lale Devrimi ile Askar Akayev'in yerine Kurmanbek Bakiyev'in yönetimi devralmasında Washington'un parmağının olduğu iddiaları, ABD'nin bölgedeki güç mücadelesindeki varlığını daha da güçlendirmiştir (Pirinççi 2008:

227). Söz konusu yıllarda Kırgızistan'ın ABD destekli sivil toplum kuruluşlarının en fazla faaliyet gösterdiği Türkistan ülkesi olması, bu iddiaları daha inandırıcı hale getirmiştir (Nogayeva 2012: 194). ABD'nin bölge politikasında Kırgızistan'ın yeri, 1990'lardaki gibi sadece Rusya faktörüne değil Çin faktörüne de bağlı olarak gelişmektedir.

Çin Halk Cumhuriyeti

Genelde Türkistan ve özelde Kırgızistan jeopolitiğinde devam eden güç mücadelesinin önemli bir aktörü de Çin'dir. SSCB dağılıncaya kadar bölge sadece SSCB'nin bir sınırı olarak ele alınmaktayken daha sonra doğrudan Çin'e sınır üç ayrı devlet ortaya çıkmıştır: Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan. Bunların içerisinde en önemlisi Kırgızistan'dır. Zira Kırgızistan, Uygur Türklerinin yaşadığı Doğu Türkistan Özerk Bölgesi'ne sınırdır ve Çin açısından bu sınırdaşlık, Türkistan'daki radikal hareketlerin Çin'e yayılması ve Kırgızistan'ın Doğu Türkistan'daki soydaşlarına yardım etme ihtimalinden dolayı her zaman bir tehdit olarak algılanmıştır (Duran vd. 2016: 282). Çin 1990'ların ikinci yarısında başta Kırgızistan olmak üzere bölge devletleri ile ilişkilerini geliştirmeye başlamış ve bölgedeki mücadele içerisinde daha belirgin şekilde var olmuştur. 1996 yılında Şanghay Beşlisi (Çin, Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan) olarak kurulan ve 2001'de Özbekistan'ın da katılımıyla Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) adıyla revize edilen örgüt bünyesinde Çin, Kırgızistan ve diğer bölge devletleri ile güvenlik, siyaset ve ekonomi başta olmak üzere birçok konuda işbirliğini geliştirmektedir. Kırgızistan, Çin için enerji nakli konusunda da önem arz eden bir ülkedir. Dünyanın en büyük enerji tüketicisi Çin'in Türkmenistan'dan doğal gaz ithal etmek üzere hayata geçirdiği ve çalışmaları devam eden boru hattının büyük bölümü Kırgızistan'dan geçmektedir. Son olarak belirtilmesi gereken önemli bir husus, Kırgızistan'ın mevcut dış borcunun yaklaşık %40'ının Çin'e olduğudur (Standish 2021). Büyük kısmı Kuşak-Yol Projesi adı altında ortaya çıkan bu rakam, Çin'in Kırgızistan üzerinde nüfus kurmasını kolaylaştıran ana etmenlerden birisidir.

Kırgızistan'ın Bölge Ülkeleri ile İlişkileri ve Su Yönetimi Sorunu

Kırgızistan dış politikasını belirleyen önemli hususlardan birisi de bölge devletleri ile olan ilişkileridir. Bu ilişkiler SSCB'nin dağılmasından sonra oluşturulan Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) çerçevesinde dostluk, kardeşlik ve işbirliği üzerine kurulu olsa da sınır sorunları, su kaynaklarının yönetimi ve enerji gibi başlıklar ön plana çıkmaktadır.

Kırgızistan'ın bağımsızlığından bu yana dış politika gündemlerinden birini Özbekistan, Kazakistan ve Tacikistan ile yaşadığı sınır problemleri oluşturmaktadır. Kırgızistan ile Özbekistan arasında sınır problemi teşkil eden yerler bugün Kırgızistan toprakları içerisinde yer alan Celalabad'a bağlı Ala-Buka ve Aksı ile Batken'e bağlı Kadamçay ve Leylek ilçeleridir. Bununla birlikte Özbekistan'ın Kırgızistan'da yer alan Soh, Şahimerdan, Çon Kara ve Jangıayıl ile Kırgızistan'ın Özbekistan'da yer alan Barak anklavı¹ sorun teşkil eden diğer yerler olarak süregelmiştir. Bu şehirlerde zaman zaman çatışmaların dahi yaşandığı bilinmektedir. Söz konusu sınır problemleri ile ilgili iki ülke arasında 2017'de anlaşma imzalanması sorunun çözümü için son derece olumlu bir gelişme olmuştur. Bir diğer sınır sorunu Kırgızistan ile Kazakistan arasındaki Karkıra ve Küngöy Ala Too bölgeleridir. SSCB dönemine dayanan bu problemin çözümü için iki ülke birçok diplomatik girişimde bulunmuş ve söz konusu bölgelerin değişimi şeklinde sorun çözülerek 2020 yılı itibariyle söz konusu sınır kapısı faaliyete geçmiştir (Joldoshov 2019: 311-314).

Kırgızistan ve Tacikistan arasındaki sınır problemlerinin ana kaynağını yine anklavlar konusu oluşturmaktadır. Kırgızistan sınırları içerisinde yer alan ancak Tacik nüfusun yoğun olduğu Voruh

¹ Siyasi coğrafyada tamamıyla başka bir ülkenin sınırlarında yer alan yabancı toprak parçasına anklav, siyasi açıdan bağlı olduğu ülkeye coğrafi açıdan bağlı olmayan; bu bölge ile arasında yabancı bir ülkenin toprağı bulunan toprak parçasına ise eksklav adı verilmektedir.

ve Kayragac bunların başında gelmektedir. Sadece son yıllarda iki ülke arasında sırasıyla Mayıs 2006, Temmuz 2014, Mart 2019, Temmuz 2019 ve Nisan 2021’de yaşanan çatışmalar anlaşmazlığın boyutunu ortaya koymaktadır. Bunlar içerisinde özellikle son çatışma oldukça önemlidir. Zira oldukça yüksek sayıda insanın ölmesine ve yaralanmasına neden olmuştur. Söz konusu çatışmaya, ilgili bölümde detaylı şekilde bakılacaktır. Kırgızistan ile Tacikistan arasındaki sorunun çözümüne ilişkin henüz somut bir adım atılmamakla birlikte bu konu her iki ülkenin de dış politikasında önemli yer tutmaktadır.

SSCB’nin dağılması sonrası Türkistan devletlerine miras kalan sorunlardan birisi de su kaynaklarının yönetimi konusu olmuştur. Bölge devletlerinin kendi aralarındaki ilişkilerinde sınır sorunları kadar önemli yer tutan bu konu zaman zaman sorun olarak gün yüzüne çıkmaktadır. Siriderya’nın kaynak ülkesi olan Kırgızistan, Tacikistan ile birlikte bölgenin yukarı havza ülkeleri iken Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan aşağı havza ülkeleri olarak adlandırılmaktadırlar. Bunlardan yukarı havza ülkeleri enerji üretimi için suyu salmak istemekte aşağı havza ülkeleri ise sulama amacıyla suyun depolanmasını istemektedirler. Kırgızistan ile Özbekistan arasında varılan anlaşma gereği Özbekistan’ın ihtiyacı olan su ile Kırgızistan’ın ihtiyacı olan doğal gaz takas edilse de zaman zaman iki ülke arasındaki gerginlik, kesintilere neden olmaktadır. Kırgızistan’ın aşağı havza ülkelerinden hidrokarbon kaynak gönderilmemesi riskine karşın ilkbahar ve yaz aylarında da suyu elektrik üretiminde kullanması, diğer devletlerin kuraklık yaşamasına sebep olmaktadır.

Askar Akayev Dönemi Kırgızistan Dış Politikasının Özeti

SSCB’nin dağılmasından sonra Kırgızistan’ın ilk devlet başkanı olan Askar Akayev ekonomik, sosyal ve politik anlamda oldukça zor bir görev üstlenmiştir. Bu zorluklar altında ülkenin ayakta kalabilmesi için bağımsızlığın ilk yıllarında Kırgızistan çok vektörlü bir dış

politika benimsemiş, hem uluslararası örgütler hem bölge devletleri hem de küresel güçlerle işbirliğine yönelmiştir.

Akayev'in ilk yıllarda çok yönlü bir dış politika benimseyebilmesinde Rusya ve Çin'in aynı dönemde kendi iç sorunları ile uğraşması ve ABD'nin bölgeye henüz temas etmeyişinin etkisi büyüktür. Ayrıca Akayev diğer bölge devletlerinin liderlerinden farklı olarak Komünist Parti içerisinde yetişen bir siyasetçi değildir. Aynı zamanda akademisyen kimliğe sahip Akayev'in bu özelliği, Kırgızistan dış politikasının çok yönlü olmasını kolaylaştırmıştır.

Akayev döneminde benimsenen çok vektörlü dış politika anlayışı temel olarak iki faktör üzerine kuruludur: Bunlardan ilki Kırgızistan'ın küçük bir ülke olması sebebiyle dış yardım olmaksızın ekonomik olarak ayakta kalamayacak kadar fakir olmasıdır. İkincisi ise bulunduğu sorunlu coğrafya sebebiyle birtakım olumsuzluklara karşı (terörizm, uyuşturucu kaçakçılığı ve büyük güçlerin nüfuz mücadelesi gibi) savunmasız kalacağı endişesidir (Sarı 2012: 138). Bu bağlamda Kırgızistan, 1992'de Birleşmiş Milletler, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) ve Uluslararası Para Fonu (IMF), 1994'te NATO'nun Barış İçin Ortaklık Programı (BİO) ve 1998 yılında Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) gibi küresel organizasyonlara katılmıştır. Bununla birlikte 1991'in sonlarında katıldığı Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT)'nin yanı sıra, 2001'de kurucusu üyesi olduğu KGAÖ ve 1996'da yine kurucusu olduğu ŞİÖ gibi bölgesel kuruluşlarda yer almıştır.

Ancak zaman içerisinde küresel güçlerin bölgedeki politika ve çıkarları artmaya ve çatışmaya başladığında Kırgızistan için yapacağı tercihler sorun teşkil etmeye başlamıştır (Uulu 2006). Rusya ve Çin'in toparlanarak bölgeye daha fazla ilgi göstermesi ve Afganistan müdahalesinden sonra ABD'nin bölgede artan varlığına paralel olarak bu sorunlar daha fazla baş göstermeye başlamıştır. Bu tercihler bağlamında Akayev dönemi Kırgızistan dış politikasındaki en önemli gelişmelerden birisi, Aralık 2001'de Bişkek'te Manas Askeri Üssü'nün açılması olmuştur. Akayev, bu üssün açılmasına izin

vererek hem zor durumda olan Kırgız ekonomisi için bir gelir kaynağı oluşturmayı hem de ülkesinde artan Afganistan ve Özbekistan'dan gelen terör tehlikesini engellemek adına dış yardım almayı amaçlamıştır (Ragozin 2005). Başta Rusya'nın onayı ile açılmış olsa da Kırgızistan'daki üs zaman içerisinde Rusya-Kırgızistan ilişkilerinin sorgulanan bir konusu olmaya başlamıştır. Bu durum, Akayev'in Rusya'ya bazı tavizler vermesini beraberinde getirmiştir. Bunların başında 2002'de Rusçanın yeniden resmi dil kabul edilmesi ve Rus asıllı Nikolay Tanayev'in başbakan olarak atanması gelmektedir. Ancak hiç şüphesiz Rusya'ya bu anlamda verilen en büyük taviz 2003'te Kant Askeri Üssü'nün açılması olmuştur (Adıbelli vd. 2009: 135).

Bakiyev Dönemi Kırgızistan Dış Politikası

2005'te gerçekleşen Lale Devrimi ile devrilen Akayev'den sonra 25 Mart 2005'te cumhurbaşkanı olarak göreve başlayan Kurmanbek Bakiyev döneminde Kırgızistan dış politikasının nasıl şekilleneceği merak konusu olmuştur. Zorlu bir devrim sürecinden sonra önceliğin dış politikadan ziyade iç sorunların çözümüne verileceğine kesin gözüyle bakılmakla birlikte Bakiyev yönetiminde Kırgızistan dış politikasının geleceği ilk olarak dönemin Dışişleri Bakanı Roza Otunbayeva tarafından açıklanmıştır. Bu açıklamaya göre, yeni dönemde Kırgızistan dış politikası Akayev dönemine kıyasla köklü bir değişikliğe uğramadan çok vektörlü olarak Rusya, Çin ve Amerika Birleşik Devletleri gibi büyük güçlerle ilişkilerini ve işbirliğini geliştirmeye dayalı olarak devam edecekti. Aynı açıklamada bölge devletleriyle olan ilişkilere de önem verileceği vurgulanmıştır (Sarı 2012: 142).

Bakiyev dönemi Kırgızistan dış politikası değerlendirilirken ele alınması gereken önemli konulardan birisi 2007 yılının başında kabul edilen dış politika konseptidir. Bu konseptte göre Kırgızistan dış politikası dört önceliğe dayanmaktadır. Bunlar; dış politika araç ve yöntemleriyle ulusal güvenliği güçlendirmek, ülke kalkınması için gerekli dış ortamın tesis edilmesi, Kırgızistan'ın uluslararası imajının

güçlendirilerek pekiştirilmesi ve dış politika yapımı için etkin yönetim kadrosunun oluşturulması. Aynı konseptte Kırgızistan'ın çok yönlü dış politikasında işbirliği alanları da üç başlık üzerine kurulmuştur. Bunlardan birincisi komşu devletler ve bölgesel örgütlerle işbirliği, ikincisi kıtasal yani Rusya, ABD, AB, Japonya, Türkiye, Hindistan, Pakistan, Güney Asya ve Arap ülkeleri gibi aktörlerle işbirliğinin derinleştirilmesi ve son olarak üçüncüsü küresel yani BM'ye üyeliğin aktif olarak kullanılmasıdır (Osmonov 2007).

Batı destekli bir devrim sonucu başa geldiği değerlendirilen ve dış politikasını da bu çerçevede şekillendireceği düşünülen Bakiyev döneminde dış politikanın pek de bu doğrultuda geliştirilmediği söylenebilir. Bakiyev yönetiminin bölgede Rusya'nın hâkim güç olduğu düşüncesinden hareketle Akayev yönetimine kıyasla Rusya'ya daha yakın bir çizgide olduğu görülmüştür. Bu bağlamda Rusya yanlısı olarak bilinen ve Lale Devrimi'nin önemli figürlerinden birisi olan Eski İçişleri Bakanı ve Emniyet Genel Müdürü Feliks Kulov başbakanlığa getirilmiş ve 2005-2007 yılları arasında bu görevi yürütmüştür. Kulov, başbakanlığı döneminde Rusya yanlısı olarak izlediği politikaların yanı sıra 2010 yılındaki adaylığı sırasında doğrudan dönemin Rusya Devlet Başkanı Dimtri Medvedev tarafından desteklenen bir siyasetçidir (Trilling vd. 2010).

Bakiyev cumhurbaşkanı olduktan sonra ilk ziyaretini Rusya'ya gerçekleştirmiş ve bu ziyarette Kırgızistan'ın en yakın stratejik ortağının Rusya olduğu, Moskova ile ilişkilerin Kırgızistan dış politikasının önceliği olduğu açıklanmıştır. Dahası Kırgızistan'daki Rus askeri varlığının kalıcı, buna karşılık ABD askeri varlığının ise geçici olduğu vurgulanmıştır (Adibelli 2009: 143). Bu bağlamda ŞİÖ'nün 2005'te yapılan zirvesi sonrası kabul edilen deklarasyonda ABD'nin bölgedeki askeri varlığına son verilmesi kararlaştırılmıştır. Yani Özbekistan'da bulunan Karşı Hanabad ile Kırgızistan'da bulunan Manas Üssü'nün kapatılması deklare edilmiştir. Ancak ilerleyen günlerde ABD Savunma Bakanı Donald Rumsfeld'in Kırgızistan'a gerçekleştirdiği ziyaret sonrası kapatma kararı askıya

alınarak yeni bir anlaşmayla Manas Üssü faaliyete devam etmiştir (Marat 2005). Yeni anlaşmada daha önce yıllık 2 milyon dolar olan kira bedeli 17 milyon dolar olarak revize edilmiştir. Yapılan bu anlaşmaya Rusya'nın tepki göstermemesi, Rusya'nın onayını alarak bu kararın verildiği ve Bakiyev'in bu şekilde Rusya ile ABD arasında bir denge siyaseti yürüttüğü şeklinde değerlendirilebilir. Aynı siyaset 2009 yılında tekrar etmiş; ilk başlarda Manas Üssü'ne izin veren Rusya, ABD'nin bölgedeki varlığından daha fazla rahatsız olmaya başlamış ve üssün kapatılması için Bakiyev yönetimine baskı yapmaya başlamıştır. Dahası Rusya ile Kırgızistan arasında Kırgızistan'ın 300 milyon dolar borcunun silinmesi, düşük faizli kredi sağlamasını ve bir hidroelektrik santrali için 1,7 milyar dolar yardımı içeren anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmaya karşılık ise Bakiyev tarafından üssün kapatılacağı yönünde bir açıklama ve Haziran 2009 seçimlerinden önce Amerikan askerlerinin ülkeyi terk etme çağrısı şeklinde gelmiştir (Sarı 2012: 143). Bu gelişmelerden sonra yine de üs kapatılmamış ancak askeri üs statüsü kaldırılarak *transit merkez üs* statüsüyle taşımacılık ve nakil amacıyla kullanılmaya devam etmiştir (Düğün 2012).

Bakiyev dönemi Kırgızistan dış politikasındaki Rusya önceliği; Lale Devrimi'nin Batı destekli değil, Rusya destekli olduğu iddialarını güçlü bir şekilde ortaya çıkarmıştır. Bakiyev ile birlikte hareket eden Roza Otunbayeva'nın Akayev'e karşı örgütlenen muhalefete devrim döneminde Moskova'nın destek verdiğini ancak medya kanalıyla devrimin Batı destekli gerçekleştirildiği algısı oluşturulduğunu açıklaması bu iddiaları daha güçlü hale getirmiştir (Demirtepe 2008: 191). Batı yanlısı olduğu bilinen Dışişleri Bakanı Roza Otunbayeva ve Başbakan Yardımcısı Daniyar Usenov gibi isimler Rusya yürüncesindeki dış politikadan duydukları rahatsızlıkları dile getirdikleri için zaman içerisinde Rusya'nın isteği doğrultusunda Bakiyev tarafından yönetimden tasfiye edilmişlerdir. Bakiyev dönemi dış politikada Rusya'ya öncelik verilmesi iç politik koşullar ile de doğrudan alakalıdır. Zira gelinen süreç içerisinde kendisine ciddi bir muhalefet oluşan Bakiyev, iktidarını sağlamlaştırmak adına Rusya

ile daha yakın ilişki içerisinde olmak durumunda kalmış; muhalefeti baskılamak adına Rus istihbaratından yardım almıştır.

Bakiyev dönemi Kırgızistan dış politikasının öne çıkan başlıklarından birisi de bölge devletleriyle ilişkiler olmuştur. Bu başlık altında en dikkat çeken konu ise sınır sorunlarının çözümü için 2008 yılında yaşanan gelişmelerdir. Bu bağlamda Kazakistan ile Kırgızistan arasında sınır sorunlarının çözümü için 2001'de imzalanan anlaşmanın Kırgızistan parlamentosu tarafından onaylanmasının Bakiyev döneminde gerçekleştiğini belirtmek gerekir. Söz konusu anlaşma ile Karkıra ve Küngöy Ala Too bölgelerinde karşılıklı olarak toprak değişimi yapmak suretiyle mutabık kalınmıştır (Elgizbaev 2016). Ancak bu gelişmeler iç muhalefet tarafından Bakiyev'in toprak sattığı gerekçesi ile suçlanmasını beraberinde getirmiştir. Bölge devletleriyle ilişkiler konusunda öne çıkan bir diğer önemli konu Özbekistan'dır. Bakiyev yönetimi boyunca iki ülke arasındaki ilişkiler güvenlik temelinde olumlu, enerji ve su kaynaklarının yönetimi konusunda ise sorunlu bir grafik sergilemiştir. İki ülke arasında Fergana Vadisi üzerinden gelebilecek radikal terör tehditlerine karşı Bakiyev ve Kerimov işbirliği içerisinde olmuştur (McDermott 2016). Ancak buna karşın ilk olarak 2006'da ve daha sonra 2009'da Özbekistan'dan su karşılığında temin edilen doğal gaz konusunda ciddi sıkıntılar ortaya çıkmış ve Kırgızistan genelinde enerji kesintileri yaşanmıştır.

Tüm bu gelişmelerle birlikte Bakiyev 2009 yılında yapılan seçimlerden galip ayrılmış ve yeniden cumhurbaşkanı olmuştur. Ancak kısa bir süre sonra ülkedeki ekonomik kötü gidişata ek olarak Bakiyev hakkındaki yolsuzluk ve kayırmacılık iddiaları ile Almazbek Atambayev ve İsmail İsakov gibi muhalif liderlerin tutuklanması, halkın ayaklanmasına yol açmıştır. Dahası ülkenin güney ve doğu bölgesinde Kırgız-Özbek vatandaşlar arasında cereyan eden çatışmalar durdurulamamış, Bakiyev ülkeyi terk etmiş ve muhalifler Roza Otunbayeva liderliğinde yönetimi ele geçirmişlerdir.

Otunbayeva Dönemi Kırgızistan Dış Politikası

Nisan 2010 ayaklanmalarından sonra oluşan geçici yönetimin başında yer alan Roza Otunbayeva, 27 Haziran 2010 tarihinde gerçekleştirilen referandum sonrası kabul edilen yeni anayasa ile 31 Aralık 2011'e kadar bir daha aday olamayacak şekilde cumhurbaşkanı olarak görevlendirilmiştir (BBC 2010). Otunbayeva döneminin süreceği yaklaşık bir buçuk yıllık sürede Kırgızistan dış politikasının hangi çizgide gelişeceği yani yönünü Rusya'ya mı yoksa ABD'ye mi döneceği merak konusu olmuştur. Ancak bu süre zarfında Kırgızistan dış politikasında kayda değer bir gelişme olmadığı söylenebilir. Bunun yerine dış politikanın çok yönlü olarak geliştirilmeye çalışıldığı değerlendirilebilir. Bunda Otunbayeva yönetiminin ömrünün kısa olacağının baştan belli olması ve daha temkinli davranması kadar, yönetimin daha çok bu süre zarfında demokratikleşme adına iç meselelerle uğraşmasının payı büyüktür. Dönemin Başbakanı Almazbek Atambayev'in Rusya liderliğinde oluşturulan Avrasya Ekonomik Birliği'ne (AEB) katılmak için ısrarcı olmasına rağmen Otunbayeva'nın birliğe katılmak için erken olduğunu düşünmesi, temkinli davrandığının en belirgin örneği olmuştur. Dönemin Dışişleri Bakanı Ruslan Kazakbayev'in Moskova ile işbirliğini geliştirmek ve aynı zamanda ABD-Kırgızistan ilişkilerinin gelişimini devam ettirmek yönündeki açıklamaları çok yönlü dış politikanın işareti niteliğindedir (Marat 2011). Görev süresinin kısıtlı olması ve hükümetin daha çok iç siyasi meseleler ve karışıklıklara yönelmek zorunda kalması gerçeğiyle birlikte Otunbayeva'nın dış politika konusunda pasif kalması birtakım eleştirilere maruz kalmıştır. Örneğin Otunbayeva'nın görevde kaldığı süre zarfında Rusya'yı ziyaret etmemesi özellikle Rusya yanlısı kesim tarafından eleştirilmiştir. Aynı dönemin başbakanı ve bir sonraki dönemin cumhurbaşkanı olan Almazbek Atambayev ise Moskova ve Ankara ile daha sıkı bir görünümde olmuştur (Lelik 2011). Bu da hükümeti oluşturan üst düzey isimlerin Kırgızistan'ın dış politikasının yönü konusunda ayrıştıklarını ortaya koymaktadır.

Her ne kadar bu çalışmanın konusu olan Kırgızistan dış politikası ile doğrudan alakalı değilse de Roza Otunbayeva döneminin hem Kırgızistan'ı hem de bölgedeki diğer ülkeleri yakından ilgilendiren belki de en önemli gelişmesi 27 Haziran 2010'da gerçekleştirilen referandumdur. Zira bu referandum Otunbayeva'nın görev süresini belirlemekten öte ülkenin başkanlık sisteminden parlamenter sisteme geçişini içeren anayasa değişikliği onaylamıştır. Kırgızistan bu şekilde Türkistan coğrafyasında parlamenter sisteme geçiş yapan ilk devlet olmuş ve bu da demokratikleşme anlamında önemli bir adım olarak değerlendirilmiştir. Türkiye, ABD ve diğer Batılı aktörler Kırgızistan'daki bu geçişi memnuniyetle karşılarken Rusya tarafından pek sıcak karşılanmamıştır (Aytekin 2011).

Atambayev Döneminde Kırgızistan Dış Politikası

Bağımsızlığından bu yana ilk defa bir cumhurbaşkanının demokratik yollarla ve barış içerisinde yapılan bir seçim sonrası görevi diğer cumhurbaşkanına devredeceği seçim 30 Ekim 2010'da gerçekleşmiş ve Almazbek Atambayev bu seçimden galip ayrılarak Kırgızistan'ın yeni cumhurbaşkanı olmuştur. Atambayev, farklı cumhurbaşkanları döneminde başbakanlık yapmış bir siyasetçidir ve bu özeliğinden ötürü gerek iç gerekse de dış politikanın şekillenmesinde tecrübeli bir lider olarak ön plana çıkmıştır. Bununla birlikte Bakiyev döneminde dış politikanın kötü yönetildiği düşüncesinin kamuoyunda yaygınlaşması ve Roza Otunbayeva döneminde iç meselelerle uğraşılması nedeniyle dış politikaya gereken hassasiyetin gösterilmemesi, Atambayev'in yeni dönemde zorlu bir görev üstlendiğini göstermektedir.

Atambayev yemin töreninde yaptığı açıklamada yeni dönemde dış politikanın pragmatik bir bakış açısıyla Kırgızistan ve Kırgız halkının çıkarlarına hizmet edecek şekilde gelişeceğini vurgulamıştır. Aynı açıklamada kendisine verilen destekten dolayı Rusya, bölge ülkeleri ve Türkiye'ye teşekkür eden Atambayev, Rusya'yı stratejik ortağı olarak değerlendirmiş ve AEB'ye üye olacaklarını ifade etmiştir. Bu üyeliğin ülkeyi ve halkı ekonomik, güvenlik ve

yaşam standartları anlamında güçlendireceği üzerinde durarak pragmatik bakış açısını pekiştirmeye çalışmıştır. Bununla birlikte aynı açıklamada Atambayev'in bölge devletleri ile olan tarihi-kültürel ortaklıklara vurgu yapması, Kırgızistan ile diğer bölge devletleri arasında süregelen sınır ve su kaynaklarının yönetimi gibi sorunların çözümü için umut vaat edici olmuştur (Knews 2011).

Atambayev'in dış politika ile ilgili adımlarının başında 2010 anayasasında bir boşluk olarak ortaya çıkan ve dış politikanın kim tarafından yapılacağı konusundaki eksikliği gidermek gelmektedir. 4 Temmuz 2012'de kabul edilen "*Kırgız Cumhuriyeti Dış Politikası Alanında Devlet Organlarının Etkileşimi Hakkında Kanun*" ile dış politikayı belirleme ve dış politikanın uygulanmasına liderlik etme yetkisi cumhurbaşkanına verilmiştir. Böylece Atambayev, Kırgızistan dış politikasının şekillenmesinde ve uygulanmasında tam yetkili hale gelmiştir (Musabayeva 2016). Atambayev'in dış politika ile ilgili yetkileri kendinde toplamasının en önemli sonuçlarından birisi Kırgızistan'ın Mayıs 2015 itibariyle AEB'ye üye olmasıdır. Zira ülke içerisinde birliğe üyelik konusunda ciddi bir muhalefet bulunmaktaydı ve bu muhalefetin en önemli sebebi birliğe üyeliğin Rusya egemenliğine daha fazla girilmesi anlamına gelmesiydi (Kloop 2015). Kırgızistan'ın AEB'ye üyeliği konusunda Rusya etkisi de yadsınamaz. Eylül 2012'de Putin'in Kırgızistan ziyareti sırasında imzalanan anlaşmada Rusya tarafından Kırgızistan'a maddi yardım sözü verilirken Kambarata-1 Hidroelektrik santralının yapımı için ise bir eylem planı kabul edilmiştir. Ancak bu desteklerin karşılığı olarak Kant Üssü'nün 2017'de bitecek sözleşmesinin on beş yıl daha uzatıldığını da belirtmek gerekir (Musabayeva 2016).

Atambayev dönemi dış politikanın öne çıkan başlıklarından birisi, hemen her dönemde gündeme gelen Manas Transit Merkez Üssü konusudur. Atambayev göreve geldiği ilk aylarda üssün kapanması gerektiği ve sözleşmenin son tarihi olan 2014'te kapanacağı yönündeki açıklamaları dikkat çekicidir. Atambayev her ne kadar bu kararda Rusya baskısı olmadığını vurgulasa da Rusya'nın son

dönemde bu üs ile ilgili rahatsızlığını daha fazla dile getirmesi ve buna karşılık Atambayev'in Rusya'yı stratejik ortak olarak tanımlaması, bu açıklamalarda Rusya etkisini düşündürmektedir (Hürriyet 2011). Ancak bu noktada dönemin ABD Başkanı Barrack Obama'nın Amerikan askerinin 2014 itibariyle Afganistan'dan çekileceğini açıklaması da önemlidir. Zira Atambayev'in tavrı Obama'nın açıklamaları ile örtüşürken Rusya'nın da isteğini yapmak olarak değerlendirilebilir (Orta Doğu Araştırmaları Merkezi-ORSAM 2011). Nitekim bu gelişme ve açıklamalardan sonra 2001'den bu yana ABD'nin Afganistan operasyonları kapsamında önemli rol oynayan Manas Transit Merkez Üssü kapatılmıştır.

Atambayev döneminde Kırgızistan'ın bölge devletleri ile olan ilişkilerine bakıldığında Kazakistan ile AEB bünyesindeki işbirliği dışında bir gelişme kaydedilmezken Özbekistan ile hem sorun yaşanmış hem de bu sorunun çözümü ile ilgili adımlar atılmıştır. Bu bağlamda iki ülke arasında uzun süredir sorun teşkil eden Orto Tokoy Barajı'na (Kırgızistan sınırlarında bulunmakla birlikte Özbekistan tarafından kullanılmaktadır) Mart 2016'da Özbekistan tarafından zırhlı araç ve askeri teçhizat sevk edilmesi ve Kırgızistan'ın da buna karşılık vermesiyle anlaşmazlık yeniden gün yüzüne çıkmıştır. Aynı yılın eylül ayında bir diğer sorunlu bölge olan Ungar Tepesi'nde Kırgız işçilerin Özbekistan tarafından tutuklanması sorunu daha karmaşık hale getirmiştir (Orozobekova 2016). Bu gelişmelerden sonra iki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler bir süre asgari düzeyde yürütülmüştür. Bu süre zarfında ŞİÖ bünyesinde yürütülen müzakerelerle soruna çözüm aramaktan öte gidilememiştir (Musabayeva 2016). Ancak Özbekistan lideri İslam Kerimov'un Eylül 2016'da vefatının ardından daha yapıcı bir tavır olduğu bilinen Şavkat Mirziyoyev'in cumhurbaşkanı olmasıyla söz konusu anlaşmazlıklar çözüm odaklı olarak yeniden gündeme gelmiş ve Atambayev'in Ekim 2017'de Özbekistan'a gerçekleştirdiği ziyaret sırasında anlaşma imzalanarak çözüme kavuşturulmuştur. Bu anlaşmayla söz konusu su rezervinin yönetimi Kırgızistan'a devredilirken Özbekistan'ın kullanım hakkı devam etmektedir

(Kırım Haber Ajansı 2017). Buna benzer sorunlar Tacikistan ile de yaşanmıştır. Uzun süredir sorunlu olan Voruh'ta Ocak 2014'te sınır anlaşmazlığı nedeniyle yaşanan çatışmalarda beş Kırgız askeri ile üç Tacik askeri yaralanmıştır. Bu dönemde söz konusu anlaşmazlığa herhangi bir çözüm getirilemediği gibi aynı yılın mayıs ayı ve 2017'nin Ocak ayında yeni çatışmalar çıkarak çok sayıda insan yaralanmıştır (Toktomushev 2018: 27-28). Kazakistan ile ilişkilere bakıldığında ise Atambayev döneminin son günlerinde Kazakistan-Kırgızistan ilişkilerinde ufak çaplı sayılabilecek bir gerilim yaşanmıştır. Söz konusu gerilim Sooronbay Ceenbekov'un galip ayrıldığı 15 Ekim 2017 seçimlerinde Kazakistan'ın diğer güçlü aday Ömürbek Babanov'u desteklediğinden hareketle, Atambayev'in Kazakistan'ı ülkenin içişlerine karışmakla suçlamasıyla gelişmiştir. Her ne kadar karşılıklı sınır kapatmaya varan yaptırımlar uygulanmış olsa da sorun liderlerin ılımlı açıklamaları çerçevesinde çok büyümemiştir. Ancak Atambayev döneminin sonu olması itibariyle yeni dönemde Kırgızistan-Kazakistan ilişkilerinin sorunlu başlamasına neden olduğu değerlendirilebilir.

Atambayev döneminde öne çıkan dış politika konularından birisi de Çin ile ilişkilerin derinleşmesidir. Kırgızistan ekonomisinin gelişimi için Çin'i Rusya'dan sonra alternatif olarak değerlendiren Atambayev, özellikle Çin-Kırgızistan-Özbekistan Demiryolu Projesi'nin hayata geçirilmesi için çabalamıştır. Bu kapsamda sadece 2015'te cumhurbaşkanı, başbakan ve daha alt düzeyde Çin'e gerçekleştirilen ziyaret sayısı seksenin üzerinde olmuş ve iki ülke arasında stratejik ortaklığın kurulmasına dair anlaşma imzalanmıştır.

Atambayev dönemi Kırgızistan dış politikasında Türkiye ile ilişkilere de ayrıca değinmek gerekir. Atambayev döneminin bağımsızlıktan bu yana Türkiye ile ilişkilere en fazla önem verileceği dönem olması konusunda beklentiler ortaya çıkmıştır. Esasen bu beklentilerin ortaya çıkmasında bazı gerekçeler vardır. Atambayev daha başbakan iken defalarca Türkiye'ye ziyaret gerçekleştirmiş ve bunların her birinde Türkiye ile işbirliğinin ve ortaklığın geliştirilmesine yönelik mesajlar vermiştir. Türkiye'den ise buna karşılık

olarak Kırgızistan'ın bazı borçlarının silinmesi yönünde açıklamalar gelmiştir. Dahası Atambayev cumhurbaşkanı olduktan sonra ilk resmi ziyaretini diğer cumhurbaşkanlarının aksine Türkiye'ye gerçekleştirmiştir. Ancak 24 Kasım 2015'te Rusya'ya ait Su-24 tipi uçağın düşürülmesi ve gerilen Rusya-Türkiye ilişkilerine paralel olarak Atambayev'in Türkiye'yi suçlayan ve Rusya'dan özür dilemesi gerektiği yönündeki açıklamaları, Kırgızistan-Türkiye ilişkilerinin gelişiminde yakalanan ivmenin duraksamasına neden olmuştur. Ek olarak 15 Temmuz darbe girişimi sonrası Türkiye'nin Kırgızistan'a ülkedeki FETÖ yapılanmasına dikkat etmesi ve kurumlarını kapatması gerektiği yönündeki uyarısına Kırgızistan'ın sert tepkiler göstermesi, iki ülke arasında gerginliğe yol açmıştır.

Ceenbekov Döneminde Kırgızistan Dış Politikası

Kırgızistan'da bağımsızlıktan bu yana demokratik bir seçimle göreve gelmiş bir cumhurbaşkanının görevi yine demokratik bir seçimle gelen cumhurbaşkanına devri, 24 Kasım 2017'de Sooronbay Ceenbekov'un cumhurbaşkanı olmasıyla gerçekleşmiştir. 2020 Eylül'ünde bugünkü Cumhurbaşkanı Sadır Caparov önderliğinde başlayan muhalif hareketler sonucu 15 Ekim 2020'de istifa edinceye kadarki yaklaşık üç yıllık süreçte Ceenbekov dönemi Kırgızistan dış politikasında temel anlamda bir değişiklik görülmemiştir. Cumhurbaşkanlığını devraldığı yemin töreninde yapılan açıklamalar daha öncekilere pek farklı olmayarak Rusya Federasyonu ile stratejik ilişkilerin güçlendirilmesi, komşu Çin ile ilişkilerin derinleştirilmesi, tarihi bağlar bulunan diğer bölge devletleriyle ilişkilerin geliştirilmesi, Avrupa Birliği üye ülkeleri ile yakın ilişki ve Türkiye ve ABD ile işbirliğinin geliştirilmesi gibi konulara yoğunlaşmıştır (Kırım Haber Ajansı 2017).

Ceenbekov da tüm selefleri gibi ilk resmi ziyaretini Rusya'ya gerçekleştirmiştir. Bu dönemde Rusya ile ilişkilerin ana gündemini Kırgızistan ekonomisi için oldukça önemli olan göç affı konusu oluşturmuştur. Ceenbekov döneminin sadece ilk yılında iki ülke lideri beş kez bir araya gelmiş ve yürütülen müzakereler neticesinde

Kırgız göçmenler kara listeden çıkarılarak göç affı sağlanmıştır. Bu durum Kırgızistan ekonomisi için oldukça önemlidir. Çünkü Kırgızistan'ın mevcut ekonomisinde Rusya'da çalışarak ülkeye döviz girmesini sağlayan Kırgız vatandaşları çok büyük paya sahiptir (Menafn 2018). Ceenbekov dönemi Rusya-Kırgızistan ilişkilerinde kayda değer gelişmelerden birisi de Kant Askeri Üssü'nün genişletilmesi kararıdır. İki ülke arasında 2019'da varılan anlaşmaya göre üssün sahip olduğu alanın genişletilmesi ve bunun karşılığında yıllık kira miktarının yaklaşık yarım milyon dolar artırılması kararlaştırılmıştır (Muratbekova 2020: 36). Bu anlaşma Manas'taki ABD üssünün kapanmasından sonra Rusya'nın Kırgızistan'da artan etkinliğinin göstergesidir. Ayrıca Ceenbekov döneminde de önceki dönemler gibi dış politikada Rusya'ya verilen önceliğin ispatıdır.

Atambayev döneminin sonlarında gerilen Türkiye-Kırgızistan ilişkileri Ceenbekov dönemiyle birlikte normalleşmeye başlamıştır. Bu bağlamda Nisan 2018'de Ceenbekov'un Türkiye ziyareti ve sonrasında liderler düzeyinde defalarca gerçekleşen ziyaretlerde iki ülke arasındaki ilişkileri ve Kırgızistan ekonomisini geliştirecek birçok belge imza edilmiştir.

Ceenbekov dönemi Kırgızistan dış politikasında öne çıkan unsur, bölge devletleriyle olan ilişkilere gelmeden hemen önce Atambayev döneminin sonlarına denk gelen ve yukarıda detaylıca ele alınan bölge ülkeleriyle olan sorunları çözmeye yönündeki adımlar, Ceenbekov döneminde dış politikanın bölgesel olarak derinleşmesinin en önemli sebebi olarak gösterilebilir. Bu derinleşme üç yıllık görev süresi boyunca Ceenbekov'un tüm bölge devletlerini ziyaret etmesinden de anlaşılmaktadır. Ceenbekov bu kapsamda Aralık 2017'de Özbekistan ve Kazakistan'ı, Şubat 2018'de Tacikistan'ı ve Ağustos 2018'de Türkmenistan'ı ziyaret etmiştir (Muratbekova: 2020: 35). Ceenbekov Haziran 2020'de kendi döneminin dış politikasını değerlendirmiş ve Türk Dünyasında yaygın olan *"iyi komşu uzak akrabalar daha iyidir"* atasözünü kullanarak bölge devletleriyle olan ilişkilere verdiği önemi tekrar etmiştir (Asanov 2020).

Bu anlayış çerçevesinde Ceenbekov, Atambayev döneminin son günlerinde gerilen Kazakistan-Kırgızistan ilişkilerinin normale dönmesini sağlayabilmiş ve dahası iki ülke arasında daha önce Bakiyev döneminde gündeme gelen sınır sorunlarının tamamını çözen anlaşma hayata geçirilmiştir (Menafn 2018). Böylece hem sınır kapatmaya kadar varan mevcut sorunlar çözülmüş hem de tartışmalı sınır meselelerine kalıcı bir çözüm getirilmiştir. Özbekistan ile ilişkilere baktığımızda yine sorunların çözümü odaklı bir dış politika yürütüldüğü görülmektedir. Her ne kadar Ceenbekov döneminde somut bir anlaşma imzalanmamış olsa da doğrudan liderler düzeyinde yürütülen görüşmeler sonrasında sorunun en geç 2020 yılına kadar çözümü noktasında mutabık kalınması önemli bir gelişme olarak değerlendirilebilir. İki ülke arasında sorun teşkil eden bir başka konu olan su kaynakları konusunda ise *İkili Su İşleri Komisyonu* kurularak hem sorunların çözümü hem de su kaynaklarının daha etkin kullanılması için somut adım atılmıştır. Özbekistan ve Kazakistan ile olumlu ilişkiler kurmakla birlikte her dönem olduğu gibi Tacikistan ile sorunlu ilişkiler Ceenbekov döneminde de devam etmiştir. Mart ve Temmuz 2019'da iki ülke vatandaşlarının kavgası şeklinde cereyan eden gerilim, aynı yılın Eylül ayında bu kez ordu unsurlarının katılımıyla bir çatışma olarak kendini göstermiştir. Söz konusu çatışmalar Kırgızistan'ın Batken şehrine bağlı Leylek ilçesinde bulunan ve tartışmalı sınır bölgesinde yer alan Say ve Maksat isimli gözetleme kulelerine Tacikistan askerleri tarafından ateş açılmasıyla tırmanmış, bir Kırgız askerinin ölümü ve altı vatandaşın yaralanmasıyla sonuçlanmıştır (TASAV 2019). Esasen Ceenbekov diğer dönemlerden farklı olarak Temmuz 2019'da yaşanan gerilimin ardından sınır bölgesinde Tacikistan Cumhurbaşkanı İmomali Rahman ile bir araya gelmiş ve söz konusu görüşmede her iki lider sorunun barışçıl çözümü için müzakerelere hazır olduklarını ifade etmiştir (Gezitter 2019). Ancak Eylül 2019 ve bir sonraki bölümde değinileceği üzere Nisan 2021 sonlarındaki geniş çaplı çatışmalar bunun söylem düzeyinde kaldığını ortaya çıkarmıştır.

Ceenbekov dönemi dış politikada ele alınması gereken önemli konulardan birisi de Çin ile ilişkilidir. Özellikle Atambayev döneminde ABD üssünün kapanması ve ABD'nin bölgeye ilgisinin azalması sonrası, Çin'in genelde bölgenin tamamı özelde ise Kırgızistan'a yönelik politikası daha aktif hale gelmiştir. Önceki bölümlerde ele alındığı üzere Çin'in, bağımsızlığını kazandıktan sonraki dönemde Kırgızistan'a yönelik politikasının temel dinamiklerini sınır sorunları ve Kırgızistan'a sınır olan Uygur Türklerinin yaşadığı Sincan Özerk Bölgesi hassasiyeti oluşturmaktaydı. Ancak iki ülke arasındaki sınır sorunları kısa süre içerisinde çözüme kavuşturulmuş ve bu mesele ortadan kalkmıştır. Çin'in güncel durumda bölgeye yönelik politikasının temelini enerji nakli ve Kuşak-Yol Projesi oluşturmaktadır. Kuşak-Yol Projesi'nin önemli ayaklarından birini teşkil eden Özbekistan-Kırgızistan-Çin Demiryolu Ceenbekov döneminde daha yoğun şekilde Kırgızistan dış politikasının gündeminde yer almıştır. Hatta 2020'de Çin-Kırgızistan-Özbekistan arasında yeni bir ulaşım koridoru hayata geçirilerek salgın döneminde Çin'den ilk etapta Kırgızistan ve oradan da Özbekistan'a yük taşımacılığı gerçekleştirilmiştir (Hanayi 2020). Bu koridor ülkeler arasındaki ticareti artıracığı gibi halen proje aşamasında olan Kırgızistan-Çin Demiryolunun temeli olarak değerlendirilebilir. Ceenbekov dönemi Kırgızistan-Çin ilişkilerinin bir diğer önemli boyutu, bu dönemde Kırgızistan dış borcu içerisinde Çin'in payının zirveye ulaşmış olmasıdır. 2013'te %2 olan bu pay 2018 itibarıyla %44 olarak kayda geçmiştir (Muratbekova 2020: 37). Çin'in Kırgızistan'da artan etkinliği ve küresel sistemdeki yükselişi, ilerleyen dönemlerde Çin'in özelde Kırgızistan genelde ise Türkistan'daki varlığının Rusya'nın çıkarlarını olumsuz etkileyeceği şeklinde değerlendirilebilir.

Caparov Döneminde Kırgızistan Dış Politikası

28 Ocak 2021'de yemin ederek cumhurbaşkanlığı görevini devralan Sadır Caparov dönemi henüz yeni başlamış ve üzerinden çok zaman geçmemiş olsa da gerek yaptığı açıklamalar gerekse de Tacikistan ile yaşanan güncel gerilim düşünüldüğünde daha şimdiden dış politika

konusunda bahsedilmesi gereken birçok konu ortaya çıkmış durumdadır.

Caparov'un yemin töreninde yaptığı açıklamalar, Kırgızistan'ın bundan sonraki süreçte oluşacak dış politikasının bazı yönlerine işaret etmektedir. Öncelikli olarak Rusya ve diğer bölge devletleriyle olan ilişkilere önem verileceğine değinen Caparov, Kırgızistan'ın istikrarı ve kalkınması için bu devletlerle olan ilişkilerin hayati olduğunu vurgulamıştır. Yakın zamanda meydana gelen iç siyasi karışıklık sırasında kendilerine destek veren Rusya ve pandemi süresince yardım eden Kazakistan ile Özbekistan'a teşekkür eden Caparov, bu ülkelerle olan tarihi ve kültürel ortaklığa atıfta bulunmuştur. Bunlara ek olarak Türkiye ve Çin ile ilişkilerin dış politikanın öncelikleri arasında yer alacağına vurgu yapılması dikkat çekicidir. Ayrıca ABD, AB ve ŞİÖ ile ilişkilerin derinleşerek devam edeceği yönündeki mesajlar, yeni dönem Kırgızistan dış politikasının çok yönlü gelişeceğine işaret olmuştur (Azattık Unalgısı 2021).

Caparov ilk resmi yurtdışı ziyaretini 24-25 Şubat 2021'de Rusya'ya gerçekleştirmiştir. Söz konusu ziyarette geçen yıl tahsis edilen 20 milyon dolara ek olarak hibe verilmesi, Avrasya İstikrar ve Kalkınma Fonu'ndan 100 milyon dolar tahsis edilmesi ve doğal gaz fiyatlarının düşürülmesi gibi konuların görüşüldüğü ifade edilmiştir. Ancak bunlardan daha önemlisi ziyaretin hemen bir gün sonrasında Kırgızistan Cumhurbaşkanlığı Basın Sözcüsü Galina Bayterek'in açıklaması olmuştur. Çünkü söz konusu açıklamada KGAÖ ve AEB'nin dış sınırlarını korumak üzere Rusya tarafından Kırgızistan'a S-300 hava savunma sistemi ve insansız hava araçlarının gönderileceği yer almaktadır (Tass 2021).

Şüphesiz Caparov döneminin en öne çıkan konusu, Kırgızistan-Tacikistan sınırında yaşanan çatışmalardır. Zira her iki ülke bağımsızlığını kazandıktan bu yana defalarca sınır konusunda anlaşmazlıklar yaşanmış ve çatışmalar gerçekleşmiştir. Ancak bu sefer yaşanan çatışmalar diğerlerine nazaran daha yıkıcı sonuçlar ortaya çıkarmıştır. 28 Nisan 2021'de Kırgızistan'a ait Batken ile Tacikistan'a

ait Sughd vilayetleri arasında yer alan Isfara Nehri üzerindeki bir su kaynağının kullanımı konusunda anlaşmazlık yaşayan iki ülke vatandaşlarının taşlı sopalı kavgası kısa süre içerisinde çatışmaya dönüşmüş ve iki ülke ordu unsurlarının dâhil olmasıyla çatışmalar daha büyük hal almıştır. 29 Nisan'da geç saatlerde kabul edilen ateşkese kadar her iki tarafın kaynaklarından yapılan açıklamalara göre Kırgız tarafından üç sivilin öldüğü ve aralarında askerlerin de bulunduğu seksen bir kişinin yaralandığı, Tacik tarafından ise yine üç sivilin öldüğü ve otuz bir kişinin yaralandığı bildirilmiştir (Reuters 2021). 29 Nisan itibariyle ateşkes ilan edilmiş olsa da 30 Nisan'da çatışmalar yoğun bir şekilde devam etmiş ve aynı günün akşamı yeniden ateşkes sağlanmıştır. Geline son noktada her iki taraf ağır kayıplar verildiğini doğrulamıştır. Tacikistan çok sayıda ölü ve yaralı olduğunu açıklarken Kırgız resmi makamlarından daha net bir açıklama yapılmıştır. Buna göre otuz bir kişinin öldüğü, yüz otuz dört kişinin yaralandığı ve çok sayıda ev ve işyerinin kullanılamaz hale geldiği belirtilmiştir. Nihai olarak Rusya ve Kazakistan'ın arabuluculukları ve iki ülke dışişleri bakanlarının diplomatik girişimleri sonucu bağımsızlıktan bu yana iki ülke arasında yaşanan en şiddetli ve yıkıcı çatışmalar daha fazla sürmeden 1 Mayıs'ta son bulmuştur.

Bu çatışmalar Sovyetler döneminden miras kalan sınır sorunları ve buna bağlı olarak su kaynakları yönetimi konusundaki anlaşmazlıkların bir sonucudur. Bölge devletlerinin birçoğu kendi aralarında bu sorunların çözümüne yönelik adımlar atmışsa da özellikle Kırgızistan ile Tacikistan kendi aralarında bu tür adımların uzağında kalmışlardır. Göreve yeni başlayan Caparov'un bu denli zorlu bir dış politika konusu ile karşı karşıya kalması bir talihsizliktir. Ancak bundan daha önemlisi göreve başlar başlamaz Özbekistan ile sınır sorunlarının çözümüne yönelik yapıcı adımlar atan Caparov'un Tacikistan ile yaşanan sorunların son bulması için de girişim yapmasının gerekliliğidir. Bu noktada kısaca Caparov'un Özbekistan ziyareti ve sınır anlaşmazlığı konusunda varılan anlaşmaya değinmek gerekir.

11 Mart 2021’de gerçekleşen ziyaret birçok bakımdan önemlidir. İlk olarak bu ziyaret Rusya’dan sonra Caparov’un ikinci ziyaretidir ve bunun bölge ülkelerinden birisine yapılması, bölge devletleri ile ilişkilere önem verileceğinin işaretidir. Ancak bundan daha önemlisi ziyaret kapsamında varılan anlaşma ve imzalanan resmi belgeler olmuştur. İki ülke arasında ekonomik kalkınma için imzalanan belgelerin yanı sıra bağımsızlıklarından bu yana sorun teşkil eden anklav ve sınır anlaşmazlıklarının çözümü için olumlu görüşler beyan edilmiştir. Kırgızistan, kendi tarafından bulunan Soh’a ulaşım ve hava bağlantılarının açılması için hazır olduğunu beyan ederken Orto Tokoy Barajı ve Ungar Tepe gibi diğer sorunlu alanların çözümü için bir komisyon kurulması ve üç ay içerisinde sonuca varılması kararlaştırılmıştır (Kabar 2021).

Caparov’un bir diğer önemli ziyareti 9-11 Haziran 2021’de Türkiye’ye olmuştur. Bu ziyaret, Caparov’un görevi devraldığı gün yaptığı açıklamada Türkiye’nin dış politikada öncelikli ülkelerden birisi olacağını vurgulaması ile örtüşmektedir. Kırgızistan ile Türkiye arasında Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi’nin beşinci toplantısı kapsamında gerçekleştirilen ziyaret sırasında başta dış ticaret olmak üzere ulaştırma, sağlık, madencilik, enerji, turizm, eğitim ve kültür gibi konuları kapsayan çeşitli anlaşmalar imzalanmıştır. Toplantı sonrası yapılan ortak açıklamada FETÖ’nün her iki ülkenin güvenliklerine tehdit oluşturduğu konusunda hemfikir olduğunun vurgulanması önemlidir (CNN Türk 2021). Zira daha önceki Kırgızistan yönetimine bu konuda Türkiye tarafından yapılan uyarılar gerginliğe sebep olmuştu.

Bu kısa süre içerisinde ortaya çıkan gelişmeler Caparov dönemi Kırgızistan dış politikasının çok yönlü gelişeceğinin işareti olmuştur. Zira yaklaşık altı aylık kısa bir sürede sırasıyla Rusya, Özbekistan ve Türkiye’ye gerçekleştirilen üst düzey ziyaretler hem Rusya hem bölge devletleri hem de Türk Dünyası’nın geneli ile ilişkilere önem verileceğini göstermiştir. Bununla birlikte önümüzdeki günlerde bu çok yönlülük kapsamında küresel aktörlerle ilişkilerin geliştirilmesi beklenmektedir.

Sonuç

Bağımsızlığını kazandıktan bu yana geçen otuz yılda Kırgızistan ağırlıklı olarak iç istikrarı sağlamak için çaba göstermiş, dış politikada ise Sovyetlerden miras kalan ve suni olarak inşa edilmiş sınır sorunları ve su kaynaklarının yönetimi gibi bölgesel anlaşmazlıkların çözümü için uğraşmak mecburiyetinde kalmıştır. Ayrıca bulunduğu bölgenin jeopolitik öneminden hareketle Rusya, ABD ve Çin gibi küresel aktörlerin oyun sahası olmuş ve bu da bağımsız bir Kırgızistan dış politikasının oluşmasında önemli bir engel teşkil etmiştir.

Akayev'den bu yana hemen her dönemde küresel güçler arasında bir denge politikası izlemeye çalışan Kırgızistan'ın son dönemlerde Rusya yörüngesine daha fazla girmesi, bu denge siyasetini devam ettirebilmesini güçleştirmektedir. Özellikle AET'ye üye olması ve bölgede cereyan eden askeri üs mücadelesinde Rusya lehine kararlar vermesi, bu güçlüğün önemli göstergeleri olmuştur. Elbette bunda Kırgızistan'ın tercihleri kadar, Rusya'nın bölgeyi arka bahçe olarak tanımlaması ve bu bölgeden vazgeçmemesi ile Obama sonrası Afganistan ve Orta Asya politikası değişmeye başlayan ABD'nin bölgeye eskisi kadar ilgi duymaması oldukça etkili olmuştur. Tüm bunlarla birlikte Kırgızistan ve diğer bölge devletlerinin Rusya etkisinden çıkmasını beklemek mevcut durumda mümkün görünmemektedir. Çarlık döneminden bu yana bölgede var olan geleneksel Rus etkisinin yanı sıra Rusya'nın Kırgızistan ekonomisindeki başat rolü, kısa vadede bu etkinin sona ermeyeceğini net olarak ortaya koymaktadır. Rusya'nın Kırgızistan'da ve hatta bölgenin genelindeki üstün etkinliği kabul edilmekle birlikte Çin'in artan etkinliği de yadsınamaz bir gerçekliktir. ŞİÖ kapsamında bölgedeki nüfuzuna son yıllarda bölge ülkeleriyle olan ekonomik ilişkileri de eklendiğinde Çin'in bölgedeki yükselişi net olarak görülebilmektedir.

Bugün gelinen noktada komşu devletlerden Çin ve Kazakistan ile olan sınır sorunlarının çözüme kavuşturulmuş olması ve yakın

zamanda Özbekistan ile olan sorunların çözümünün taahhüt edilmesi, Kırgızistan dış politikası için oldukça önemlidir. Bunun yanı sıra sorunlu görünümde olan ve halen çatışmaların yaşandığı Tacikistan ile ilişkiler, Kırgızistan'ın bölgesel dış politikasının en önemli başlıklarından birisini teşkil etmektedir. Bu sorunun iki ülke arasında özellikle bölge dışından bir aktörün müdahalesi olmadan kalıcı olarak çözümünün sağlanması her iki ülkenin istikrarı için önem arz etmektedir. Ayrıca iki ülke arasında sorun teşkil eden bölgelerde yaşayan vatandaşların ekonomik refahının artırılması, bu sorunun çözümünde önemli rol oynayacaktır.

Kırgızistan dış politikasının analiz edildiği bu çalışmanın önemli çıktılarından birisi olarak Kırgızistan-Türkiye ilişkilerini ve buradan hareketle Türkiye'nin Türkistan'daki etkinliğini değerlendirecek olursak özellikle Atambayev döneminin ilk yıllarında bir ivme yakalandığı söylenebilir. Her ne kadar aynı dönemin sonunda ilişkiler yapılan açıklamalarla gerilmiş olsa da Ceenbekov dönemiyle yeniden düzelmıştır. Ek olarak Caparov döneminde Türkiye'nin öncelikli olarak ifade edilmesi de ayrıca önemlidir. Tüm bunlara rağmen Türkiye'nin özelde Kırgızistan genelde ise Türkistan devletlerinin tamamı ile olan ilişkiler halen yeterli seviyede gelişim gösterememiştir. Ancak İkinci Karabağ Savaşı öncesinde ve savaş sırasında Türkiye'nin Azerbaycan'a açık desteği, Türkiye'nin Türk dünyasındaki popülaritesini artırmıştır. Bu durum Türkiye-Türk Dünyası ilişkilerinin geleceği için olumlu olarak değerlendirilebilir. İlâveten, savaş sonrasında oluşturulan Nahçıvan Koridoru Türkiye'nin Kırgızistan ve diğer bölge devletlerine ulaşımını kolaylaştırmaya adaydır.

Kaynakça

- Adibelli, B. ve Memmedov, A. (2019). *Avrasya Jeopolitiğinde Renkli Devrimler*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayınları.
- Asanov, B. (2020). Жээнбековдун тышкы саясаттагы кадамы. Azattik Unalgısı, 5 Temmuz 2020,

- https://www.azattyk.org/a/kyrgyzstan_foreing-policy_president_sooronbay-jeenbekov/30704591.html (erişim: 26.05.2021).
- Aytekin, M. (2011). Bağımsızlığının Fırtınalı 20. Yılında Kırgızistan. *EkoAvrasya*, 3 Kasım 2011, <https://ekoavrasya.net/duyuru.aspx?did=26&Pid=10&Lang=TR> (erişim: 22.05.2021).
- Azattık Unalgısı (2021). Садыр Жапаров: Кыргызстандын тышкы саясаты көп векторлуу болот. 28 Ocak 2021, <https://www.azattyk.org/a/31073475.html> (erişim: 21.05.2021).
- BBC (2010). Q&A: Kyrgyzstan Referendum. 28 Haziran 2010, <https://www.bbc.com/news/10405546> (erişim: 21.05.2021).
- Bozkurt, G. S. (2013). Kırgızistan'ın Küresel ve Bölgesel Güçler ile İlişkilerine Genel Bakış. *TASAM*, 17 Aralık 2013, https://tasam.org/Files/Icerik/File/Saynur_BOZKURT.pdf_20a23391-37d5-428d-8596-e2cf05824253.pdf (erişim: 13.04.2021).
- CNN Türk (2021). Son dakika... Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan Sadır Caparov ile Ortak Açıklama. 9 Haziran 2021, <https://www.cnnturk.com/turkiye/son-dakika-cumhurbaskani-erdogandan-sadir-caparov-ile-ortak-aciklama> (erişim: 15.06.2021).
- Demir, T. (2020). Anklav, Eksklav ve Uç Topraklar-Güvenlik İlişkisi. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, UGK Özel Sayısı: 51-77.
- Demirci, L. (2011). Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın Kesişimindeki Sorunlu Vadi: Fergana. *Savunma Bilimleri Dergisi*, 11 (2): 33-69.
- Demirtepe, M. T. (2008). "Bakiyev Dönemi Kırgızistan Dış Politikası Yapım Sürecinde İç Politik Faktörlerin Rolü". *Orta Asya ve Kafkasya'da Güç Politikası*. (Der.) M. T. Demirtepe, Ankara: USAK Yayınları, 179-210.
- Duran, H. ve Purevsuren, N. (2016). Güvenlik, Enerji ve Pazar Ekseninde Çin'in Orta Asya Politikası. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Afro-Avrasya Özel Sayısı: 281-294.
- Düğen, T. (2012). Dar Alanda Büyük Pazarlık: Kırgızistan'da ABD ile Rusya'nın Üs Mücadelesi. *21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü*, 28 Mart 2012, <https://21yyte.org/tr/merkezler/bolgesel-arastirma-merkezleri/orta-asya-arastirmalari-merkezi/dar-alanda-buyuk-pazarlik-kirgizistanda-abd-ile-rusyanin-us-mucadelesi> (erişim: 19.05.2021).
- Elgizbaev, U. (2016). Чечилбес чек ара... *Azattık Unalgısı*, 26 Eylül 2016, https://www.azattyk.org/a/kyrgyzstan_bishkek_border_investigation/28018463.html (erişim: 21.05.2021).

- Erhan, Ç. (2004). ABD'nin Orta Asya Politikaları ve 11 Eylül'ün Etkileri. *Uluslararası İlişkiler*, 1 (3): 123-149.
- Gezitter (2019). МИД: Жээнбеков и Рахмон смогли достичь консенсуса по границе. 30 Temmuz 2019, https://www.gezitter.org/politic/80998_mid_jeenbekov_i_rahmon_smogli_dostich_konsensusa_po_granitse/ (erişim: 27.05.2021).
- Gömeç, S. Y. (2018). *Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Tarihi*, Ankara: Berikan Yayınevi.
- Güdül, S. ve Labib Raof, F. (2020). Orta Asya'da Yeni Büyük Oyunun Anahtarı: Afganistan. *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 4 (2): 13-46.
- Gürbüz, Y. E. (2011). Orta Asya'nın Ortasında Bir Ada: Kırgızistan. *Haçettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 8 (15): 419-447.
- Hanayi, O. (2020). Çin-Kırgızistan-Özbekistan Yeni Ulaşım Koridoru Üzerine Bir Değerlendirme. *Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi Avrasya Araştırmaları Enstitüsü*, Haftalık Bülten, Sayı 269, 20.07.2020-26.07.2020, <https://eurasian-research.org/wp-content/uploads/2020/10/Haftalik-e-bulten-20.07.2020-26.07.2020-No-269.pdf> (erişim: 27.05.2021).
- Hürriyet (2011). Kırgızistan Cumhurbaşkanı Atambayev: "ABD Üssü Kapatılmalı". 29 Aralık 2011, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/kirgizistan-cumhurbaskani-atambayev-abd-ussu-kapatilmali-19563779> (erişim: 23.05.2021).
- Joldoshov, A. (2019). Kimlik ve Sınır: Orta Asya'da Sınır Sorunları. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 19 (2): 303-326.
- Kabar (2021). Galina Bayterek, Sadır Caparov'un Özbekistan'a Yaptığı Devlet Ziyaretinin Sonuçlarını Yorumladı. 13 Mart 2021, <http://tr.kabar.kg/news/galina-bayterek-sad-r-caparovun-ozbekistana-yapt-devlet-ziyaretinin-sonuclar-n-yorumlad/> (erişim: 26.05.2021).
- Keserci, R. (2020). Çarlık Rusyası'nın Türkistan Coğrafyasını İşgal Süreci: Hokand Hanlığı Örneği. *Uluslararası Türk Dünyası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 1 (2): 199-208.
- Kırım Haber Ajansı (2017). Özbekistan ve Kırgızistan Arasındaki "Su Problemi" Çözümüne Kavuştu. 7 Ekim 2017, <http://old.qha.com.ua/tr/turk-dunyasi/ozbekistan-ve-kirgizistan-arasindaki-quot-su-problemi-quot-cozume-kavustu/160246/> (erişim: 23.05.2021).

- Kırım Haber Ajansı (2017). Kırgızistan'ın Yeni Cumhurbaşkanı Görevini Devraldı. 24 Kasım 2017, <http://old.qha.com.ua/tr/turk-dunyasi/kirgizistan-nin-yeni-cumhurbaskani-gorevini-devraldi/162235/> (erişim: 26.05.2021).
- Kloop (2015). Киргизия В ЕАЭС: Угроза Суверенитету Или Большие Возможности Для Роста?. 9 Mayıs 2015, <https://kloop.kg/blog/2015/05/09/kirgiziya-v-eaes-ugroza-suverenitetu-ili-bolshie-vozmozhnosti-dlya-rosta/> (erişim: 23.05.2021).
- Knews (2011). Выступление Алмазбека Атамбаева на церемонии инаугурации (Текст). 1 Aralık 2011, <https://knews.kg/2011/12/01/vyistuplenie-almazbeka-atambaeva-na-tseremonii-inauguratsii-tekst/> (erişim: 23.05.2021).
- Kodaman, T. ve Birsal, H. (2014). Dünden Bugüne, Bugünden Yarına Kırgız Jeopolitiğindeki Değişen Parametreler ve Gelecek Öngörülleri. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 35: 213-227.
- Kyrgyzstan Demographics. <https://www.worldometers.info/demographics/kyrgyzstan-demographics/> (erişim: 11.04.2021).
- Kyrgyzstan Ethnic Groups. https://www.indexmundi.com/kyrgyzstan/ethnic_groups.html (erişim: 11.04.2021).
- Lelik, A. (2011). Переходный Период Розы Отунбаевой. *Kloop*, 4 Kasım 2011, <https://kloop.kg/blog/2011/11/04/perehodny-j-period-rozy-otunbaevoj/> (erişim: 22.05.2021).
- Marat, E. (2005). Rumsfeld in Kyrgyzstan: Halting America's Faltering Position in Central Asia. *The Central Asia-Caucasus Analyst*, 27 Temmuz 2005, <https://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/10138-analytical-articles-caci-analyst-2005-7-27-art-10138.html> (erişim: 19.05.2021).
- Marat, E. (2011). Kyrgyzstan's Chaotic Foreign Policy. *The Jamestown Foundation*, 23 Haziran 2011, <https://jamestown.org/program/kyrgyzstans-chaotic-foreign-policy/> (erişim: 21.05.2021).
- Mcdermott, R. (2006). Bakiyev Plays the Security Card. *The Jamestown Foundation*, 1 Ağustos 2006, <https://jamestown.org/program/bakiyev-plays-the-security-card/> (erişim: 21.05.2021).

- Menafn (20 Kasım 2018). Sooronbay Jeenbekov's Work Results in Foreign Policy in His One Year Presidency. 20 Kasım 2018, <https://menafn.com/1097723401/Sooronbay-Jeenbekovs-work-results-in-foreign-policy-in-his-one-year-presidency> (erişim: 26.05.2021).
- Muratbekova, A. (2020). "Ceenbekov'un Başkanlığındaki Kırgızistan'ın Bölgesel Politikası". *Eurasia Outlook 2019: Economic, Social and Political Perspectives in Euraisa*. (Der.) V. Sümer, Z. Zhanaltay, S. Beylur ve D. Aben. Almatı: Ahmet Yesevi Üniversitesi Avrasya Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, 35-40.
- Musabayeva, A. (2016). Внешнеполитический Курс Президента Атамбаева: Хроника И Анализ. *Central Asian Analytical Network*, 20 Aralık 2016, <https://www.caa-network.org/archives/8139> (erişim: 23.05.2021).
- Nogayeva, A. (2012). ABD, Rusya ve Çin'in Nüfuz Mücadelesinde Orta Asya: Araçlar ve Süreçler. *Bilig*, Sayı 62: 183-204.
- Orta Doğu Araştırmaları Merkezi-ORSAM (2011). Yeni Cumhurbaşkanı Almazbek Atambayev ve Türkiye-Kırgızistan İlişkileri. 1 Aralık 2011, <https://www.orsam.org.tr/tr/yeni-cumhurbaskani-almazbek-atambayev-ve-turkiye-kirgizistan-iliskileri/> (erişim: 23.05.2021).
- Osmonov, J. (2007). New Kyrgyz Foreign Policy Concept Passed. *The Central Asia-Caucasus Analyst*, 24 Ocak 2007, <https://www.cacianalyst.org/publications/field-reports/item/11317-field-reports-caci-analyst-2007-1-24-art-11317.html> (erişim: 19.05.2021).
- Özgün, T. O. ve Uçmaz, M. (2011). "Orta Asya'da Büyük Oyun: Kırgızistan". *Uluslararası Avrasya Ekonomileri Konferansı 2011 Bildiriler Kitabı*. (Der.) S. Sarı, J. Pirimbaev, A. H. Gencer ve A. Turdalieva. Bişkek: Manas Üniversitesi Yayınları, 44-46.
- Pirinççi, F. (2008). Soğuk Savaş Sonrasında ABD'nin Orta Asya Politikası: Beklentiler ve Gerçeklikler. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 63 (1): 207-235.
- Ragozin, L. (2005). Kırgızistan'ın Önemi Ne? *BBC Türkçe*, 24 Mart 2005, http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2005/03/050324_kyrgyz_matters.shtml, (erişim: 17.05.2021).
- Reuters (2021). Kyrgyz and Tajik Security Forces Clash at Border in Water Dispute. 29 Nisan 2021, <https://www.reuters.com/world/asia-pacific/kyrgyz-tajik-security-forces-clash-border-water-dispute-2021-04-29/> (erişim: 25.05.2021).

- Sarı, Y. (2012). Foreign Policy of Kyrgyzstan under Askar Akayev and Kurmanbek Bakiyev. *PERCEPTIONS: Journal of International Affairs*, 17 (2): 131-150.
- Standish, R. (2021). How Will Kyrgyzstan Repay Its Huge Debts To China? *Radio Free Europe Radio Liberty (RFERL)*, 27 Şubat 2021, <https://www.rferl.org/a/how-will-kyrgyzstan-repay-its-huge-debts-to-china-/31124848.html>, (erişim: 17.04.2021).
- TASAV (2019). Kırgızistan-Tacikistan Gerilimi. 27 Eylül 2019, <https://www.tasav.org/index.php/kirgizistan-tacikistan-gerilimi-2.html> (erişim: 27.05.2021).
- Tass (2021), Russia to Ship Strike Drones. S-300 Air Defense Systems to Kyrgyzstan, 26 Şubat 2021, <https://tass.com/defense/1260711> (erişim: 23.05.2021).
- Toktomushev, K. (2018). Understanding Cross-Border Conflict in Post-Soviet Central Asia: The Case of Kyrgyzstan and Tajikistan. *Connections: The Quarterly Journal*, 17 (1): 21-41.
- Trilling, D. ve Yefimov, N. (2010). Kyrgyzstan's Felix Kulov: "A Trip to Moscow Doesn't Mean a Meeting in the Kremlin". *Eurasianet*, 12 Kasım 2010, <https://eurasianet.org/kyrgyzstans-felix-kulov-a-trip-to-moscow-doesnt-mean-a-meeting-in-the-kremlin> (erişim: 15.06.2021).
- Uulu, A. A. (2006) Кыргызстандын Тышкы Саясаты Кай Багытта Өнүгөт?. *Azattık Unalgısı*, 13 Haziran 2006, <https://www.azattyk.org/a/1252326.html> (erişim: 17.05.2021).